

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

2020, 4(4): 3964-3975.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.601](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.601)

ISSN: 2587-0890 Dergi web sayfası: <https://www.tutad.org>

ARAşTIRMA MAKALESİ

Müzelerde Çocuklara Yönelik Uygulamaların Ziyaretçi Deneyimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Sivas Arkeoloji Müzesi*

Dr. Öğr. Üyesi Yurdanur YUMUK, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: yumukyurdanur16@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9859-4393>

Doç. Dr. Cenk Murat KOÇOĞLU, Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Karabük, e-posta: cenk-murat@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9888-6051>

Öz

Günümüzde müzelerin sergileme, koruma ve araştırma işlevlerinin yanı sıra ziyaretçi ile iletişim kurma işlevini de yerine getirdikleri görülmektedir. Özellikle bazı müzelerde çocuklar için çeşitli öğrenme ve eğlenme olanakları sağlayan uygulamalara ve etkinliklere rastlanmaktadır. Dolayısıyla, ziyaretçi deneyimi üzerinde yalnızca müzenin sahip olduğu fiziksel faktörler değil; ziyaretçilerle olan iletişim ve müze personelinin profesyonelliği gibi unsurlar da etkili olmaktadır. Sivas Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret eden 18 yaş ve altı çocukların evreni temsil oluşturduğu araştırmada; müzenin ve müzedeki çocuklara yönelik uygulamaların ziyaretçi deneyimi kapsamında nasıl değerlendirildiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda müzenin sahip olduğu fiziksel koşulların genel olarak elverişli olduğu; ancak sergilenen eserlerle ilgili yapılan açıklamaların yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan müzede ziyaretçileri yönlendirebilecek, müze ve eserler hakkında kapsamlı bilgi verebilecek bir müze görevlisinin olmaması da eleştirilmiştir. Müzede düzenlenen etkinlikler arasında en fazla ilgi çeken etkinliğin sikke basımı olduğu ve müze ziyaretinin sosyalleşmeye, toplumla uyum sağlamaya ve en fazla da eğitime katkıda bulunduğu belirlenmiştir.

* Bu çalışma 24-27 Nisan 2019 tarihinde yapılan 2. Uluslararası Çocuk Dostu Turizm Kongresinde sunulmuş, kongre kitabında tam metin bildiri olarak yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Müze Uygulamaları, Ziyaretçi Deneyimi, Sivas Arkeoloji Müzesi.

Makale Gönderme Tarihi: 31.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 02.10.2020

Önerilen Atıf:

Yumuk, Y. ve Koçoğlu, C. M. (2020). Müzelerde Çocuklara Yönelik Uygulamaların Ziyaretçi Deneyimi Kapsamında Değerlendirilmesi: Sivas Arkeoloji Müzesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4): 3964-3975.

© 2020 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

Journal of Turkish Tourism Research

2020, 4(4): 3964-3975.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.601](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.601)

ISSN: 2587-0890 Journal Homepage: <https://www.tutad.org>

RESEARCH PAPER

Evaluation of Applications for Children in the Museums within the Scope of Visitor Experience

Assistant Prof. Dr. Yurdanur YUMUK, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: yumukyurdanur16@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9859-4393>

Associate Prof. Dr. Cenk Murat KOÇOĞLU, Karabük University, Safranbolu Faculty of Tourism, Karabük, e-mail: cenk-murat@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9888-6051>

Abstract

Today, it is seen that museums fulfill functions of exhibiting, preserving and researching as well as communing with visitors. Especially, in some museums, applications and activities providing various learning and entertainment opportunities for children are encountered. Therefore, it is not only physical factors that the museums have on the visitor experience but also the factors such as communication with visitors and professionalism of museums' staff are also effective on visitor experience. In the research which children are 18 years old or under visiting Sivas Archeology Museum constitutes the universe, it is aimed to reveal how the museum and its applications for children are evaluated within the scope of visitor experience. In line with the research findings, the physical conditions of the museum are generally favorable; however, it was concluded that the explanations about the exhibited works were not sufficient. On the other hand, the absence of museum officials who can guide visitors to the museum and provide comprehensive information about the museum and its artifacts has also been criticized. It has been determined that the most attractive activity among the activities organized in the museum is coin printing and that the museum visit contributes to socialization, adaptation to the society and education.

Keywords: Child, Museum Applications, Visitor Experience, Sivas Archeology Museum.

Received: 31.05.2020

Accepted: 02.10.2020

Suggested Citation:

Yumuk, Y. and Koçoğlu, C. M. (2020). Evaluation of Applications for Children in the Museums within the Scope of Visitor Experience, *Journal of Turkish Tourism Research*, 4(4): 3964-3975.

© 2020 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

19. yüzyılın ortalarında kurumlaşan ve 20. yüzyıl boyunca nesnelere toplama ve sergileme temeline dayanan modern müzeciliğin; günümüzde farklılık gösterdiği ziyaretçilerle olan etkileşimin ve ziyaretçi deneyiminin daha önemli hale geldiği görülmektedir. Bu bağlamda müzeler yalnızca tarihi ve sanatsal değeri olan eserlerin muhafaza edildiği ve sergilendiği yerler olmanın ötesine geçerek ziyaretçi ile iletişimlerini güçlendiren ve onların eğitimlerine katkı sağlayan kurumlar olarak var olmaya devam etmektedirler. Günümüzde müzeler toplumun değişik kesimlerini dikkate alarak düzenli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Müze rehberleriyle geziler, film gösterileri, söyleşiler, seminerler, büyükler, çocuklar ya da aileler için atölyeler ve eğitimler modern müze etkinlikleri arasında yer almaktadır.

Çağdaş müzecilik anlayışının benimsendiği günümüzde müzeler kişisel ve kişilerarası gelişimi destekleyen ve toplumu eğiten dinamik kurumlar olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde birçok müze farklı hedef gruplar için eğitici koleksiyonlar sergilemekte ve programlar düzenlemektedir. Oyun ve oyuncak müzeleri, çocuk müzeleri, çocuk sanat müzeleri, eğitim müzeleri ve bilim, teknoloji ve keşif merkezleri çocukların ve gençlerin sosyal ve eğitim hayatlarına zenginlik katmak amacıyla kurulmuştur (Karadeniz, 2010: 600). İformel eğitim ortamı olarak müzeler çocuklara gözlemlene, inceleme, sorgulama, eleştirel düşünme, sonuç çıkarma ve yaratıcılık becerilerini geliştirme fırsatları sunmaktadır. Bu tür ortamlarda çocuklar gelişim evrelerine bağlı olarak, nesnelere ve kendi deneyimlerini değer ve inançları doğrultusunda yorumlamaktadır (Ünal, 2012: 362).

Müzeler çeşitli tarihi dönemlere ait sergilenen obje ve fikirlerin ziyaretçilerin kendi gelenekleri, inançları, değerleri ve edindikleri deneyimler kapsamında yorumladıkları fiziksel ve sosyal mekânlardır. Bu mekânlarda ziyaretçi deneyimini yalnızca temizlik, ısı, ışık, ambiyans ve güvenlik gibi fiziksel faktörler değil; müze personelinin profesyonelliği ve ziyaretçilerle olan iletişimi de etkilemektedir. Dolayısıyla kültür turizmine önemli ölçüde hizmet eden müzelerde ziyaretçi devamlılığını sağlayabilmek, deneyim kavramını bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeyi gerektirmektedir. Araştırma kapsamında düşünüldüğünde çocuklara yönelik uygulamalara yer verilen müzelerde fiziksel koşullarla birlikte personel-ziyaretçi etkileşimi ve düzenlenen etkinlikler de deneyim algısını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Sivas Arkeoloji Müzesi'nde çocuk ziyaretçilere yönelik uygulamaların sağladığı katkıları ve müze koşullarının çocuklar tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Müzeler ve Çocuklara Yönelik Uygulamalar

International Council of Museums (ICOM) tarafından yapılan tanıma göre müze; toplumun ve gelişiminin hizmetinde, halka açık, insan ve yaşadığı çevrenin somut ve somut olmayan mirasını inceleme, eğitim ve keyif amacıyla toplayan, koruyan, araştıran, bilgiyi paylaşan ve sunan, kar düşüncesinden bağımsız, sürekliliği olan bir kurumdur (International Council of Museums (ICOM), 2007). 19. yüzyılın ortalarında kurumlaşan ve 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden modern müzecilik nesnelere toplama ve sergileme temeline dayanmış; ziyaretçi pasif bir konumda ve otoriter bir iletişim ilişkisinde tutulmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte gelişme göstermeye başlayan post-modern müzeciliğin ise ziyaretçi ile karşılıklı ilişkiye dayandığı ve danışmayı, paylaşmayı, açıklığı ve işbirliğini vurguladığı belirtilmektedir (Onur, 2013: 41-42). ICOM' un 2005'te yayınladığı etik kodlar arasındaki "müzeler mevcut

koleksiyonlarını toplumun ve toplumsal gelişimin hizmetine sunan kurumlardır” maddesi de günümüz müzesinin temel işlevini açıklamaktadır (Karadeniz, 2018: 68).

Son yıllarda müzelerin insan odaklı bir anlayış benimsediği; koruma ve araştırma işlevlerinin yanında iletişim kurma işlevini de yerine getirdikleri görülmektedir. Gelişim psikolojisi açısından değerlendirildiğinde; bazı müzeler çocuklar için duyulara, düş gücüne, estetik duyarlılığa, eleştirel ve yaratıcı yaklaşıma dayalı öğrenme olanakları sunmakta; boş zamanlarını değerlendirebilecekleri ve eğlenebilecekleri etkinlik alanları oluşturmaktadır (Onur, 2013). Müzeler ancak ziyaretçilere iyi bir deneyim kazandırdıklarında faaliyetlerini tam olarak yerine getirebilmektedirler. Pek çok müzede ziyaretçilere sunulan olanaklar eğitimle birleştirilmekte; özellikle çocuklar için eğitim aktiviteleri düzenlenmektedir (Ünal, 2012: 363). Çocuk müzelerinde ya da müzelerdeki çocuk bölümlerinde ilgi çekici, nesnelere odaklı, eğlenceli, katılımcı, oyunlarla zenginleştirilmiş programlar oluşturulmakta; çocuklara kendi ilgilendikleri, seçtikleri nesnelere çalışma fırsatı verilmektedir (Maccario, 2002: 277).

Müzeler bilişsel, etkili, sosyal, becerisel ve kişisel olarak öğrenmenin gerçekleştiği yerlerdir. Ziyaretçilere yeni bilgi edinme, deneyim yoluyla önceki bilgiyi kuvvetlendirme, empati yoluyla diğer insanların bakış açılarını anlayabilme ve öğrenirken diğer insanlarla iletişim içerisinde bulunabilme, fiziksel, teknik ve sanatsal beceriler kazanabilme ve kendi etkinliğini artırabilme olanakları sunmaktadır (Sezgin ve Karaman, 2009: 25). Müzelerin eğitimdeki rolünü belirlemek amacıyla Donald (1991) tarafından gerçekleştirilen araştırmada; farklı türdeki müzelerin çocuklarda öğrenmeyi farklı şekillerde desteklediği; ancak bilgi edinme ve düşünmeyi teşvik etmeyi tüm müzelerin ortak misyon olarak üstlendiği öne sürülmektedir. Çil ve Yanmaz (2016) ilkökul öğrencilerinin müze ziyareti deneyimlerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri araştırmada; müze ziyaretinin informal eğitimi pozitif yönde desteklediği, ancak eğitimcilerin konu ile ilgili farkındalık düzeylerinin artırılmasının söz konusu ziyaretlerin daha fazla organize edilmesi açısından yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Özbek ve diğerleri (2017) Ankara’da bulunan 5 müzeyi eğitim işlevi açısından değerlendirmiş ve söz konusu müzelerde temelde okul öncesinden başlayarak 17 yaşa kadar olan çocuklar ve nadiren üniversite öğrencileri, yetişkinler ve aileler için etkinlikler yapıldığına rastlanmıştır. Broşürler, seminerler, atölye çalışmaları, QR kodlar kullanılarak ziyaretçiler bilgilendirilmiştir. Araştırmada ayrıca müze eğitimcilerinin müze ve müze eğitimi alanlarında yeterli bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Meydan ve Akkuş (2014) tarafından sosyal bilgiler öğretiminde müze ziyaretlerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılması üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen araştırmada; eğitim fakültesi öğrencilerine müze gezileri düzenlenmiş ve bu öğrencilere araştırmanın amacı doğrultusunda açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Araştırmada öğrencilerin müze gezilerinin derse olan ilgiyi artıracığını ve tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasında son derece etkili olacağını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır

Avrupa ve Amerika’da okullarla birlikte müzelerin de eğitim misyonunu ciddi bir şekilde üstlendikleri görülmektedir. Almanya’daki müzelerin hemen hepsinde kurulan atölyelerde anaokulu çocuklarına gerçeğe yakın arkeolojik objeler verilmekte, onlardan kil ya da hamurla aynısını yapması istenmektedir. Böylece öğretmenin kontrolü altındaki anaokulu öğrencileri arkeoloji ve sanat tarihi ile çok küçük yaşta tanışmaktadırlar. Orta öğretimde tarih dersleri çoğunlukla müzelerde yapılmaktadır. Avrupa ve Amerikan müzelerinin bir başka eğitici yanı da geçmişteki yaşantıların Neolitik devirden başlayarak panolar ve maketler halinde gözler önüne serilmesidir. Amerika’da bulunan Museum of Modern Art’ da sanat çalışmaları için özel hazırlanmış sanat laboratuvarları vardır. Burada sanat eserleri hakkında konuşup tartışma ve üretim yapma imkânı sunulmaktadır. Laboratuvarlarda çocuklar oyun aracılığıyla kendi yaratıcılıklarını ve fikirleri geliştirmektedirler. Laboratuvarlarda çocuklar için ücretsiz film gösterimleri ve sanatçılarla tanışma imkânı sunulmaktadır. Ayrıca müzede engelli ziyaretçiler

için de imkânlar yaratılmaktadır. Örneğin işitme engelliler için işaret dili ile sunum yapılmaktadır. Görme engelliler için Braille alfabesi ile eserler hakkında bilgi veren belgeler hazırlanmaktadır (Okan, 2018: 222).

Türkiye’de bünyesinde çocuklar için özel bir bölüm oluşturan ilk müze Antalya Arkeoloji Müzesidir. Müzenin bu bölümünde çeşitli çocuk oyuncakları ve antik kumbaralar sergilenmekte; tarihe yönelik ilgiyi artırmak için basit restorasyonları kapsayan ve seramiğin kullandığı eğitim aktiviteleri düzenlenmektedir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi kapsamında eğitim programları gerçekleştirmek adına bir eğitim departmanı kurulmuş ve 10 odalı eski bir bina atölye olarak restore edilmiştir. Müze her yıl müzeler haftasında 18-24 Mayıs tarihleri arasında “Çocuk Festivali” ve “Çocuk Olimpiyatları” gerçekleştirmektedir. 2007 yılında açılan Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait detaylı bir koleksiyona sahip olan Ankara Vakıf Eserleri Müzesi’nde de yaratıcı drama uygulamalarına yer verilmekte; okul projelerine katkıda bulunmaktadır. Tabiat Tarihi Müzesi 2002 yılında bir eğitim departmanı kurmuş ve detaylı eğitim paketi hazırlamış, aktivite ve boyama kitapları yayınlamıştır. İstanbul Modern Sanat Müzesi modern sanata ilgi duyan çocuklara ve genç ziyaretçilere yönelik interaktif eğitim programları düzenleyen bir diğer müzedir. İlkokul öğrencileri için eğitim paketi hazırlayan ilk müze ise Rahmi M. Koç Müzesi’dir. Müze tarafından başlatılan “Müzebüs (Gezici Müze)” projesinin öncelikli amacı imkânları kısıtlı olan çocuklara müze hakkında bilgi vermek, farklı ve yaratıcı araç ve yöntemlerle öğrenme olanakları sunabilmektir (Karadeniz, 2010: 605-606).

Ziyaretçi Deneyimi

Adhikari ve Bhattacharya (2016: 299-300)’a göre seyahat deneyimi bireye deneyim kazandıran; doğrudan ya da dolaylı olarak bir kurumla, ürünle ve çevreyle etkileşimde bulunduğu duyusal duygular yaratan turizm hareketi ve turistik ürün tüketimi ile ilgilidir. Seyahat deneyimi salt ve karma deneyim olmak üzere iki şekilde görülebilmektedir. Temalı parkta gezinti yapmak ya da bir müzeyi ziyaret etmek salt deneyime örnek teşkil etmekte; karma deneyim ise deneyimin somut ve somut ürünlerle bütünleşmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bir restoranda kazanılan deneyim yiyeceğin sunum şekli, servis süresi ve yiyecek için talep edilen ücret gibi hizmet bileşenleri ile ilişkilidir. Söz konusu restoran aynı zamanda iç ve dış ambiyans, spesiyal yemek menüsü, canlı müzik ve diğer seyahat ihtiyaçlarının karşılanması bakımından deneyim ortaya koymaktadır.

Turizm endüstrisinde hizmet sunumu yalnızca somut ürünleri değil işgörenin tutum ve davranışlarını ve çevreyi de kapsamaktadır. Somut ürünlerden ve salt hizmetlerden farklı olarak çoğu turizm deneyimleri ürünlerin ve hizmetlerin karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bir otelde konaklama ya da bir restoranda yemek yeme deneyimi memnuniyeti bireysel unsurlarla ürün ve hizmet özelliklerinin toplamından elde edilen memnuniyeti göstermektedir (Gopalan ve Narayan, 2010: 101). Goulding (2000: 269-270)’e göre ziyaretçi deneyimlerini sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler kapsamında değerlendirmektedir. Buna göre ziyaret deneyimini etkileyen kültürel kimlik ve sosyal etkileşim gibi sosyal faktörlerle; etkinliğe katılma isteği ve özgünlük algısı gibi bilişsel (psikolojik) faktörler bulunmaktadır. Walls ve diğerleri (2011) tarafından lüks segment otellerde gerçekleştirilen araştırmada misafir deneyiminin yalnızca fiziksel çevre değil diğer müşteriler ve çalışanlarla etkileşim gibi sosyal çevre unsurlarına bağlı olarak oluştuğu ortaya konmuştur. Buna göre; aydınlatma, sıcaklık, nem, temizlik, güvenlik, peyzaj, dekor, mobilya, işaretler ve semboller ile birlikte; çalışanların dış görünüşleri, tutumları ve profesyonel davranışları misafir deneyimini pozitif ya da negatif yönde etkileyen unsurlardır. Dolayısıyla otel yöneticilerinin müşteri deneyimi konusunu bütüncül bir perspektifle değerlendirmeleri önerilmektedir.

Müzelerde ziyaretçi deneyimini etkileyen faktörlerin başında ise sergi tasarımı gelmektedir. Müze sergisi tasarımında çok yönlü bir iletişim modeli söz konusu olmaktadır. İletişim nesne ve izleyici, mekân ve izleyici, nesne ve mekân ile nesne ve nesne arasındaki sarmal yapıda kendini göstermektedir. Bu nedenle iletişim tasarımının odağını oluşturmaktadır. Görsel iletişimin öne çıktığı müzelerde; ritim, uyumluluk, denge, odak, karışıklık ve doğrusal hareketlilik gibi tasarım unsurları iletişimi sağlamaktadır. İç mekân, renk ve ışık gibi unsurların birbirleriyle bütünlük içerisinde olması ve aynı zamanda sergilenen eser ve eser dışındaki her türlü objenin denge unsuru kullanılarak olumlu algı yaratması tasarımda başarılı olmanın koşullarıdır (Alparslan ve Alparslan, 2019: 40-42).

Kurulgan ve Bayram (2018) müzelerde algılanan hizmet kalitesi ile ilgili olarak personel-ziyaretçi etkileşimi, fiziksel mekân ve tanınırlık faktörlerini ortaya koymaktadır. Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi ziyaretçilerinin hizmet kalitesi algılarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada hizmet kalitesini etkileyen en önemli faktörün ziyaretçi etkileşimi boyutu olduğu; personelin ziyaretçileri müze hakkında yeterli düzeyde bilgilendirdiği görülmüştür. Bunu; sergi salonunun yeterliliği, mekânın temiz, aydınlık ve düzenli olması öğelerini içeren “fiziksel mekân” faktörü izlemiştir. Müzenin ve sanatçıların ünü, karikatürlerin niteliği boyutlarını içeren “tanınırlık (ün)” faktörü de ziyaretçilerin hizmet kalitesi algılamalarında son sırada yer almıştır. Müzeyi tekrar ziyaret etme ve başkalarına tavsiye etme üzerinde ise fiziksel mekân ve tanınırlık faktörlerinin daha fazla etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Piscitelli ve Anderson (2001: 277-278) tarafından Avustralya ‘da 77 çocuk ziyaretçi üzerinde gerçekleştirilen araştırmada çocukların müze deneyimlerinin pozitif yönde olduğu ortaya konmuştur. Çocuklar müze ortamını mutluluk ve heyecan verici bulduklarını ve müzede öğrenme ve fikir edinme odaklı birçok olanağın sağlandığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda çocuklar müzeleri günlük hayatta göremeyecekleri özel şeyleri görebildikleri yerler olarak tanımlamışlardır. Müzede düzenlenen serbest çizim etkinliklerinde ise genellikle büyük boyutlu objelerin çocuklarda daha fazla çağrışım yaptığı görülmüştür

Sivas Arkeoloji Müzesi

1896-1899 yıllarında Sivas Valisi Reşit Akif Paşa tarafından Sanayi-i Mektebi olarak inşa ettirilen Sivas Arkeoloji Müzesi, 1911’de eklentiler yapılarak Sanat Okulu Halıcılık Mektebi olarak genişletilmiş ve fabrikalara ara teknik eleman yetiştirmek amacıyla Demircilik ve Marangozluk atölyesi olarak faaliyet göstermiştir. 29.04.2009 tarihinde ziyarete açılan müzede; farklı tarihi dönemlere ve medeniyetlere ait arkeolojik bulgular sergilenmekle birlikte; müzeyi ziyaret eden çocukların ilgilerini artıracak, bakış açılarını geliştirebilecek ve onlara duyuşsal bir öğrenme olanağı yaratabilecek etkinlik alanları da bulunmaktadır. Bu alanlarda çocuklar kil ve oyun hamuru kullanarak müzede sergilenen eserlerin benzerlerini yapmaya çalışmakta; kendileri için oluşturulan darphanede para basabilmekte ve müze bahçesinde bulunan temsili kazı alanında kazılar yapabilmektedir (kvmgm.ktb.gov.tr).

Özetle, müzeler; tarih, bilim, arkeoloji ve sanat konularında çeşitli nesnelere, sergiler ve programlar aracılığıyla çocuklara informal öğrenme ortamları sunmaktadır. Özellikle okul çağındaki çocuklar müze gezileri sırasında deneyimsel öğrenme programlarına ve etkinliklerine katılabilmektedir. Söz konusu program ve etkinlikler genellikle okul müfredatıyla uyumlaştırılabilir özellik göstermektedir. Kısacası, müzelerin kültürel, entelektüel ve yaratıcı faaliyetler açısından yaşam boyu öğrenmeyi desteklediği görülmektedir (Moorhouse ve diğerleri, 2019: 403-404). Sivas Arkeoloji Müzesi’nin uygulama alanı olarak seçildiği bu araştırmada; söz konusu müzeyi ziyaret eden öğrencilerin müzede uygulanan ve kendilerine yönelik düzenlenen etkinlikler konusundaki görüşlerini değerlendirmek amaçlanmıştır.

MATERYAL ve METOT

Çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak nitel (kalitatif) araştırma yöntemi ve keşifsel araştırma tasarımı kullanılmıştır. Gegez'in (2005: 27) de belirttiği üzere, problemi ve problemin boyutlarını ortaya çıkarmaya yönelik olan keşifsel araştırma tasarımı daha çok nitel araştırma yöntemlerinde kullanılmaktadır. Araştırmanın evrenini Sivas ili Merkez ilçesinde bulunan Sivas Arkeoloji Müzesi ziyaretçileri (18 yaş ve altı) oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak ise amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Amaçlı örneklem araştırma sorularının cevaplarıyla ilişkilendirilmiş belirli amaçlara dayanarak birimler (bir grup birey, kurum gibi) seçme işlemi olarak tanımlanmaktadır (Sığrı, 2018: 130). Müze müdürlüğü ile yapılan görüşmeler sonucunda müzeyi yılda kaç kişinin (18 yaş ve altı) ziyaret ettiği konusunda herhangi bir istatistiki bilgiye ulaşılamamıştır. Kozak (2014: 114) mülakat tekniğinin kullanılacağı nitel araştırmalarda örneklem sayısının belirlenmesinde, toplanan verinin kalitesi ve tekrar edilmesi ilkesi önemli olmakla birlikte, 20-30 arası görüşmenin yeterli olacağını kabul etmektedir. Veri toplanmasında yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Yerli ve yabancı literatürde yer alan çalışmalardan (Anderson vd., 2002; Goulding, 2000; Karadeniz, 2010; Walls vd., 2011) faydalanılarak nitel araştırma yöntemi çerçevesinde 25 adet açık uçlu sorudan oluşan özgün bir soru formu düzenlenmiştir. Soru formunun uygulanabilmesi için Sivas Arkeoloji Müze Müdürlüğü'nden ve Sivas Milli Eğitim Müdürlüğü'nden izin alınmıştır. Soru formu 13 Aralık 2018- 5 Ocak 2019 tarihleri arasında 21 lise öğrencisi ve 14 ortaokul öğrencisi olmak üzere toplam 35 ziyaretçiye uygulanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilerek raporlanmıştır.

BULGULAR

13 Aralık 2018- 5 Ocak 2019 tarihleri arasında Sivas Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret eden orta okul ve lise öğrencilerinin müze deneyimlerini ortaya koymak amacıyla öğrencilere yöneltilen soru formları aracılığıyla elde edilen yanıtlar; müzeye ilişkin fiziksel koşullar, ziyaretçi-personel etkileşimi, müze etkinlikleri, müze ziyaretinin sağladığı katkılar ve ziyaretçi önerileri kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre her iki öğrenci grubu da müzenin sahip olduğu ulaşım, ısı, aydınlatma ve eserlerin sergileniş düzeni gibi *fiziksel koşulları* elverişli bulduklarını belirtmekte; ancak sergilenen eserlerle ilgili yapılan açıklamaları yeterli bulmadıklarını ifade etmektedirler. Sergilenen bazı eserlerin kullanım amaçları hakkında bilgi verilmediğine dair olumsuz eleştirilerde bulunmaktadırlar. Müzede lise öğrencilerinin ilgisini en çok lahitler, insan ve hayvan iskeletleri, gözyaşı şişeleri ve mücevherler çekerken; orta okul öğrencilerinin en çok mücevherlerden ve Gürün'de ortaya çıkarılan ve Roma dönemine ait olduğu bilinen mozaikten etkilendikleri anlaşılmaktadır.

Özellikle çocuklar için bir eğitim ortamı olarak kabul edilen müzelerde; çocuk-yetişkin/akran, çocuk-teknoloji ve çocuk-çevre etkileşiminin öğrenmeyi kolaylaştırdığı bilinmektedir. Müze eğitimcisi/müze rehberi, öğretmen ve ebeveynle konuşma, hikâye anlatma, soru sorma ve açıklama yoluyla gerçekleşen etkileşim öğrenmeyi etkili kılan etkileşim türlerinden biridir (Andre ve diğerleri, 2017). Araştırmaya katılan öğrencilerin ziyaretleri sırasında daha çok öğretmenleri ile etkileşimde buldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle, öğrenciler müze ziyaretleri sırasında müze görevlilerinin kendilerini yeterince yönlendirmediklerini ve bilgilendirmediklerini belirtmişlerdir. Bir lise öğrencisi (yaş 16) *ziyaretçi-personel etkileşimi* ile ilgili olarak şunları dile getirmişlerdir:

“Müze ziyaretinden önce müze ile ilgili internet üzerinden biraz araştırma yapmışım ve müzeye gittiğimizde bizi bilgilendirebilecek bir görevlinin olacağını

umuyordum. Ancak müzede bizi yönlendirebilecek, müze ve eserler hakkında kapsamlı bilgi verebilecek bir müze görevlisi bulunmadığından müzeyi öğretmenimizle birlikte gezmek durumunda kaldık.”

Sivas Arkeoloji Müzesi’nde çocukların resim çizebilmelerine, temsili kazı alanında kazılar yapabilmelerine, sikke basabilmelerine ve kil hamuru kullanarak müzede sergilenen eserlerin benzerlerini yapabilmelerine imkân veren *etkinlikler* düzenlenmektedir. Araştırmaya katılan öğrenciler söz konusu etkinliklerin müze ziyaretleri sırasında öğrenmeyi kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Ahamad (2016) tarafından Yeni Delhi Ulusal Çocuk Müzesi’nde gerçekleştirilen araştırmada da eğlenceye dayalı aktivitelerin çocukların eğitim süreçlerine olumlu katkılar sağlayacağı ve bu yolla yenilikçi eğitim yaklaşımlarının geliştirilebileceği öne sürülmüştür. Ancak mevcut hava şartları nedeniyle kil hamurunun kuruduğu ve bir süredir etkinliklerde kullanılmadığı öğrenilmiştir. Araştırmada müzeyi ziyaret eden orta okul ve lise öğrencilerinin en fazla ilgilerini çeken etkinliğin ise sikke basımı olduğu ortaya çıkmış ve öğrenciler bunun eğlenceli bir aktivite olduğunu ifade etmişlerdir.

Müze ziyaretinin sağladığı katkılar ile ilgili olarak öğrenciler müze ziyaretinin sosyalleşmelerine, toplumla uyum sağlamalarına ve en fazla da eğitimlerine katkıda bulunduğunu düşünmektedirler. Müzelerde uyulması gereken birtakım kuralların olduğunu belirten öğrenciler, bu kurallar doğrultusunda hareket etmenin topluma uyum sağlamanın bir göstergesi olduğunu kabul etmektedirler. Müze ziyaretinin özellikle Sivas ilinin tarihi ve kültürel zenginlikleri hakkında daha kapsamlı bilgi edinmelerine yardımcı olduğunu açıklayan öğrenciler; aynı zamanda tarih ve coğrafya derslerinde kullanabilecekleri birçok bilgiye ulaştıklarını da ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler tarihi ve kültürel değeri olan bir yeri toplumun büyük çoğunluğunun o yerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadan ziyaret ettiğini; örneğin bir Hristiyan aydınının mezarını türbe olarak ziyaret edenlerin olduğunu dile getirmişlerdir. Lise öğrencilerinden bazıları ise üniversite eğitimleri için arkeoloji bölümünü tercih etmek istediklerini ve bu ziyaretin fikirlerini desteklediğini belirtmektedirler. Orta okul öğrencilerinden biri ise;

“Müzeler eski dönemlere ait eserlerin bulunduğu tarihi yerlerdir ve tarih bilincimizin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Müzelerde gördüğümüz eserleri derslerimizde işlediğimiz konularla bağdaştırmak bizim için yararlı oluyor. Örneğin yazıyı bulan Sümerlere ait eserleri müzede gördüğümüzde derslerde edindiğimiz bilgiler pekişmiş oldu. Bu yüzden olabildiğince müze ziyareti yapmalı ve oradaki eserleri incelemeliyiz.”

Müze ziyareti deneyimlerini başkalarıyla paylaştıklarını ve onları etkilemeyi başardıklarını belirten öğrenciler; bu sayede kendilerinin daha bilgili ve uygar olduklarının düşünüldüğünü ifade etmektedirler. Müze ve müze etkinliklerine yönelik *öneriler* doğrultusunda ise ziyarete eşlik edebilecek bir müze rehberinin olması ve müzede düzenlenen etkinliklerin çeşitlendirilmesi gerektiğini; örneğin temsili kazı alanının büyütülebileceğini, ödüllü bilgi yarışmalarının düzenlenebileceğini; fonda hafif bir müziğin olmasının müzenin sıkılmadan gezilmesini sağlayabileceğini ve müzeyi tanıtıcı materyallerin ziyaretçilere verilebileceğini belirtmektedirler.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırma bulguları doğrultusunda; müzenin sahip olduğu fiziksel koşulların genel olarak elverişli olduğu ve müzede çocuklara yönelik uygulamaların ve düzenlenen etkinliklerin özellikle eğitime olumlu katkılar sağladığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, araştırma bulgularının literatürde yer alan bazı araştırmalarla (Donald, 1991; Meydan ve Akkuş, 2014; Çil

ve Yanmaz, 2016; Özbek vd., 2017) benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak çocukların müze koşulları ile ilgili olumsuz eleştirileri ve birbirleriyle benzer olanaklara sahip olmadıkları dikkate alındığında şu önerilerde bulunulabilir:

- Okullardaki ders müfredatlarında yer alan konulara bağlı olarak müze ziyaretleri yapılmalıdır.
- Müzelerde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle eğitim birimleri oluşturulmalıdır.
- Müzelerde ziyaretçilere rehberlik edebilecek ve müze hakkında gerekli bilgilendirmeyi yapabilecek müze eğitimcileri/müze rehberleri istihdam edilmelidir.
- Müzelerde ziyaretçi sayısını artırmak için kurumlarla işbirliği yapılmalı; tanıtım faaliyetlerine önem verilmelidir.
- Her çocuğun müzeyi ziyaret etmesini sağlayacak imkânlar yaratılmalıdır.
- Müzelerde çocukların aileleri ile birlikte katılabilecekleri etkinlikler de düzenlenmelidir. Bu tür etkinliklere yer verilmesi hem bireylerin hem de toplumun gelişimi açısından önem arz etmektedir.
- Müzeler eğitim amaçlı kullanılacak yayınları çocukların ilgisini çekebilecek şekilde hazırlamalı ve okullara ulaştırmalıdır.
- Müze içerisinde çocukların eğlenceli zaman geçirebilecekleri kafeterya, sinema salonu, kitap satış bürosu gibi mekânlar da açılmalıdır.
- Müzede gerçekleştirilecek eğitim programlarıyla ilgili çocukların da fikirleri alınmalıdır.

Müzeler çocuklar kadar ebeveynler için de öğrenme olanakları sağlayan kuruluşlardır. Ailelerin çocuklarıyla birlikte müze ziyaretinde bulunmaları ve müzede gerçekleştirilen herhangi bir etkinliğe katılmaları sosyal gelişim düzeylerini olumlu etkilemektedir. Ancak, müzelere erişimin gerçekleşmediği durumlarla da karşı karşıya kalınmaktadır. Bu tür durumlarda belediye-müze işbirliğine önem verilmesi gerekmektedir (Sirinides vd., 2016).

Ayrıca, günümüzde informal eğitim ortaları olarak kullanılan müzelerde; ziyaretçi etkileşimini ve deneyimini artırmak için fiziksel koşulların düzenlenmesinde de çağdaş çizginin yakalanması gerekmektedir. Pedagojik yöntemlerle uyumlu olan müze eğitimi görsel kültür ile de yakın ilişki içerisindedir. Son otuz yılda müzelerin çeşitli bilgi teknolojileri aracılığıyla görsel kültürden yararlandığı görülmektedir. Çevrimiçi teknolojiler, simülasyonlar, interaktif sunumlar ve dijital sergiler ziyaretçilerin bilgiye kolay ulaşmalarına imkân vermekte ve eğitim sürecini daha etkin hale getirmektedir. Etnografya müzesi, Antalya Arkeoloji Müzesi, Alanya Arkeoloji Müzesi, Aydın Arkeoloji Müzesi ve Zeugma Mozaik Müzesi gibi müzeler teknolojiye eğitim süreçlerinde sıklıkla yer vermektedir. Dokunmatik bilgi ekranları, 3D bilgilendirme filmleri, üç boyutlu hologramlar, dijital kitaplar ve dürbünler interaktif uygulamalardan bazılarıdır (Çıldır ve Karadeniz, 2015). Sivas Arkeoloji Müzesi'nde de bu tür uygulamalara yer verilmesinin öğrencilerin teknoloji kullanım becerilerini geliştireceği ve ziyaretçi deneyimine derinlik kazandıracağı düşünülmektedir.

Milletlerin sahip olduğu tarihi ve kültürel değerleri nesilden nesile aktarmada önemli bir role sahip olan müzeler, ziyaretçilere sosyal gelişim ve eğitim imkânı sunmakla birlikte; bulunduğu ile ve dolayısıyla da ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ülkemizde kültür turizmi kapsamında yer alan müze turizmine olan talep giderek artmaktadır. 2019 yılı itibarıyla müze sayısının 467'ye ulaştığı ve bir önceki yıla göre ziyaretçi sayısında yaklaşık %24'lük bir artışın meydana geldiği görülmektedir (www.dosim.gov.tr; www.tuik.gov.tr). Söz konusu talebin artarak devam edebilmesi geleneksel müze anlayışından ziyade insan odaklı bir yaklaşımın

benimsenmesi ile mümkün görünmektedir. Bu bağlamda müzelerde çocuklara ve yetişkinlere yönelik çeşitli etkinliklere ve eğitim programlarına yer verilmesi, kurumlarla işbirliği yapılması ve bir takım tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi ziyaretçi sayısını ve müzelerden elde edilecek geliri artıracaktır.

Uygulamanın Sivas Arkeoloji müzesi ile sınırlandırılmış olması araştırmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Yerli ve yabancı literatürden faydalanılarak düzenlenen soru formunun 18 yaş altı tüm öğrenim düzeyindeki öğrencilere uygulanması planlanmasına rağmen; yalnızca ortaokul ve lise öğrencilerine uygulanabilmiş olması araştırmanın diğer kısıtını oluşturmaktadır. Bu nedenle, ileriki araştırmaların farklı illerde ve farklı örneklem grupları üzerinde (okul öncesi çocuklar vb.) gerçekleştirilmesinin araştırma konusunu daha geniş bir perspektifle değerlendirme imkânı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adhikari, A. and Bhattacharya, S. (2016). Appraisal of Literature on Customer Experience in Tourism Sector: Review and Framework, *Current Issues in Tourism*, 19 (4): 296–321.
- Ahamad, H. (2016). Learning Through Museum for Edutainment: A Case Study of National Children Museum, New Delhi, International Conference on Education for Happiness, N K B M G (PG) College Chandausi (U.P.) 11-13 March. pp. 60-71.
- Alparslan, C. ve Alparslan, Ö. (2019). *Bir Mirasın Yönetim Merkezi Olarak Müze*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Anderson, D., Piscitelli, B., Weier, K., Everett, M. and Tayler, C. (2002). Children's Museum Experiences: Identifying Powerful Mediators of Learning, *The Museum Journal*, 45 (3): 213-231.
- Çil, E. ve Yanmaz, D. (2016). İlkokul Öğrencilerinin Müze Ziyareti Deneyimleri, 15. *Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Muğla Üniversitesi 11-14 Mayıs 2016. Muğla. ss. 860-869.
- Çıldır, Z. and Karadeniz, C. (2015). Museum, Education and Visual Culture Practices: Museums in Turkey, *Global Journal on Humanities & Social Sciences*, 1 (2015): 80-90.
- Donald, J. G. (1991). The Measurement of Learning in the Museum, *Canadian Journal of Education*, 16 (3): 371-382.
- Gegez, A. E. (2005). *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gopalan, R. and Narayan, B. (2010). Improving Customer Experience in Tourism: A Framework for Stakeholder Collaboration, *Socio-Economic Planning Sciences*, 44 (2010): 100–112.
- Goulding, C. (2000). The Museum Environment and The Visitor Experience, *European Journal of Marketing*, 34 (3/4): 261-278.
- <http://www.dosim.gov.tr/muze-istatistikleri> [Erişim tarihi: 14.09.2020].
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1086 [Erişim Tarihi: 14.09.2020].
- <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44139/sivas-muze-mudurlugu.html> [Erişim Tarihi: 06.01.2019].
- Karadeniz, C. (2010). Children's Museums and Necessity for Children's Museums in Turkey, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2 (2010): 600-608.
- Karadeniz, C. (2018). *Müze Kültür Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kozak, M. (2014). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayımlar Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Kurulgan, M. ve Bayram, F. (2018). Müzelerde Algılanan Hizmet Kalitesi Boyutları: Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi'nde Bir İnceleme, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2: 375-410.
- Lucija Andre, L., Durksen, T. and Volman, M. L. (2017). Museums as Avenues of Learning for Children: A Decade of Research, *Learning Environ Res*, 20: 47-76.
- Maccario, N. K. (2002). Müzelerin Eğitim Ortamı Olarak Kullanımı, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1): 275-285.
- Meydan, A. ve Akkuş, A. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Gezilerinin Tarihi ve Kültürel Değerlerin Kazandırılmasındaki Önemi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29: 402-422.
- Moorhouse, N., Tom Dieck, M.C. and Jung, T. (2019). An Experiential View to Children Learning in Museums with Augmented Reality. *Mus. Manag. Curatorship*, 34, 402-418.
- Okan, B. (2018). Günümüz Müzecilik Anlayışındaki Yaklaşımlar ve Müze Oluşumunu Etkileyen Unsurlar, *Tykhé Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3 (4): 215-242.
- Onur, B. (2013). *Müze ve Oyun Kültürü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özbek, G., Akyol, A. A. ve Akyol, A. K. (2017). Ankara'daki Müzelerin Eğitim İşlevleri Açısından İncelenmesi, *Milli Eğitim*, 214: 137-153.
- Piscitelli, B and Anderson, D. (2001). Young Children's Perspectives of Museum Settings and Experiences, *Museum Management and Curatorship*, 19 (3): 269-282.
- Sezgin, M. ve Karaman, A. (2009). *Müze Yönetimi ve Pazarlaması*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sirinides, P., Fink, R. and Dubois, T. (2016). A Study of Early Learning Services in Museums and Libraries, *Early Childhood Education Journal*, 45(4), 563-573.
- Sığrı, Ü. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ünal, F. (2012). Observation of Object Preferences of Interest by Children Aged Between 4 and 8 in Museums: Antalya Museum Examples, *Social and Behavioral Sciences*, 51 (2012): 362 - 367.
- Walls, A., Okumus, F., Wang, Y. and JoonWuk Kwun, D. (2011). Understanding the Consumer Experience: An Exploratory Study of Luxury Hotels, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20: 166-197.

EK-1

SORU FORMU

1. Sivas Arkeoloji Müzesi'ni daha önce ziyaret ettiniz mi? Ne zaman? Kiminle?
2. Sivas Arkeoloji Müzesi'ni tekrar ziyaret etmek ister misiniz? Neden?
3. Sivas Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret etmeyi arkadaşlarınıza da önerir misiniz? Neden?
4. Müzeyi ziyaret etmeden önce müze hakkında bilgi sahibi oldunuz mu? Nasıl?
5. Müzeye kolaylıkla ulaşabildiniz mi?
6. Müzedeki eserlerin sergileniş düzenini nasıl buldunuz?
7. Sergilenen eserlerle ilgili yapılan açıklamalar sizce yeterli mi?
8. Sizce müzedeki ısı müzeyi gezebilmek için elverişli mi?
9. Sizce müzedeki aydınlatma müzeyi gezebilmek için yeterince elverişli mi?
10. Müze ziyaretiniz sırasında müze görevlilerinin sizleri ne yapmanız gerektiği konusunda yeterince yönlendirdiğini düşünüyor musunuz?
11. Müze görevlilerinin sorularınıza yeterince yanıt verdiğini düşünüyor musunuz?
12. Müzeyi gezebilmek için size verilen sürenin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?
13. Müze ziyaretiniz süresince kurallara uygun davrandığınızı düşünüyor musunuz? Nasıl?
14. Müzede sergilenen hangi eserler daha çok ilginizi çekti? Neden?
15. Müzeyi ziyaret etmenin size her anlamda katkı sağladığına inanıyor musunuz? Nasıl?
16. Müzeyi ziyaret etmek size ne gibi faydalar sağladı?
17. Müzeyi ziyaret etmenin sosyalleşmenize (bir topluluğa uyum sağlama, toplulukla birlikte hareket etme) katkıda bulunduğunu düşünüyor musunuz? Neden?
18. Müze ziyaretinin sizi dinlendirdiğini düşünüyor musunuz? Neden?
19. Müze ziyareti ile ilgili edindiğiniz deneyimleri başkalarıyla paylaşmayı düşünüyor musunuz? Sizce bu durum müzeyi ziyaret etmeyenleri teşvik eder mi? Müzeyi ziyaret ettiğinizde başkaları sizin hakkınızda ne düşünür?
20. Müze ziyaretiniz sırasında eğlenceli vakit geçirdiğinizi düşünüyor musunuz? Neden?
21. Müze ziyaretinin eğitiminize katkı sağladığını düşünüyor musunuz? Nasıl?
22. Müzede katıldığınız etkinliklerin size bilgi ve beceri kazandırdığını düşünüyor musunuz?
23. Müzede katıldığınız etkinliklerin size hangi bilgi ve becerileri kazandırdığını düşünüyorsunuz?
24. Müzede size sunulan hangi etkinlik daha çok ilginizi çekti? Neden?
25. Müzede başka hangi etkinliklerin olmasını istersiniz?